

Splitska žena

Ako prelistamo povjesnicu Splita i njegove najbliže okolice, naći ćemo da nam malo, vrlo malo kazuje o ženi, baš kao da ta polovina pučanstva nije nikada uzimala udjela u onome za što se je muškarac borio, radio, i sticao. Razumljivo je, doduše, da dok njen djelokrug nije prekoračivao praga obiteljskog doma, ili nije prodirao kroz rešetke sredovječnih samostana, ona od tadanjih povjesničara nije ni smatrana kao društveni faktor spomena vrijedan, pa je spominju samo ondje gdje bi se slučajno istakla bilo kakvim dobrim ili lošim primjerom, kolektivno ili pojedince; ali i tu više tek da bi se utvrdila činjenica. To je, naravno, sasvim nedovoljno da bismo stvorili sebi sliku razvoja njezine psihe.

Budući da su pravi stanovnici Splita upravo Solinjani – jer su oni, u sedmom vijeku, bježeći ispred Avara, napustili bili Solin, pa se sklonuli među zidine Dioklecijanove Palače, i tako kroz stoljeća stvarali grad Split – prvi spomen žene u povijesti Splita ide u stvari Solinkinje. Za njih Cezar, u svome spisu „De bello Gallico“ veli da su – u ratu između njega i Pompeja, dok je Oktavijeva vojska opsjedjivala tvrđavu i stanovnike grada Solina, te ovi digli bilni na oružje i robove – poput Kartaginjanaka odrezale svoje kose da naprave konopce za pračke, čime su se Solinjani branili sa tvrđave. Odbrana je uspjela, pa ako bi i bez tih dragocjenih konopaca bila bitka na isti način svršila, ipak to sudjelovanje žena otkriva njihovu ljubav prema rodnom gradu.

Van svake je sumnje, da je u duši žene starih generacija religiozno sjecaj bio oduvijek naročito jak i živ. Solinski sarkofazi, naprimjer, sa svojim dirljivim hrišćanskim natpisima, otkrivaju ljubav i odvažnost žena za vrijeme progonstva. Izlagale bi se svakoj pogibelji skrivajući ili ukopavajući tjelesa mučenika. Tako, pobožna Asklepija, čuvši da je Anastazij bačen sa žrvnjem okolo vrata u more, dade ga po robovima, kojima obeća slobodu i novac, krišom noću izvaditi, i pokopa ga noću u svojoj kući na Marusincu; a poslije progonstva sagradi ona na tome mjestu baziliku, koja je prije dva decenija otkopana, pa se još i danas vidi sarkofag mučenika, kojega puk poštuje kao svetog Staša sa simbolom žrvnja.

Ali najznačajnija crta ženske duše bila je oduvijek sućuti požrtvovnost. Ova duševna svojstva pripadaju ženi već po njenoj prirodi, proističući iz

materinstva. Stoga je ganutljiv onaj nadgrobni natpis iz desetoga vijeka, od kraljice Jelene (nadjen u Solinu kod Gospe od Otoka), koji potječe iz doba naših narodnih vladara, te glasi: „U ovome grobu počiva jelena službenica božja, žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana. Ona se odreče kraljevskog sjaja dneva osmoga mjeseca oktobra. I bi ovdje pokopana godine od upućenja Gospodinova 976...Gle! Ovo je ona koja je bila za svoga života majka kraljevstvu, a zatim postala majkom sirota i zaštitnicom udovica. Eto, čovječe, pogledaj amo pa reci: Bože moj smiluj se duši njezinoj!“ Ovaj natpis, koji inače otkriva jednu važnu stranicu naše hrvatske prošlosti, od velike je važnosti i za poznavanje žene: „Bila je majka kraljevstvu“: nije bila dakle tek jedna obična kraljica, a ljubav koju je natom visokom položaju pokazala prema svojim podanicima, nije utrнула u njoj ni kada je, obudovjevši te lišena te časti, postala majkom sirota i zaštitnicom udovica. Ona je, osim toga, sagradila na Solinu crkve Sv. Marija od Otoka i Sv. Stjepana (za koju povjesničar splitski veli, da se u njoj nalaze grobnice hrvatskih kraljeva). Nažalost ovoj potonjoj nema više ni traga.

Split, koji se nakon razorenja Solina sve više dizao, postade u tinaejstom vijeku važnim umjetničkim središtem, koje ostavi potomstvu divnih i znamenitih spomenika. Iako se u tom umjetničkom natjecanju nije našlo ispisano nijedno ime žene umjetnice, ova je ipak ostavila dokaza svoga umjetničkog shvatanja, svojim poklonima i zadužbinama odredjenim u umjetničke svrhe. Već crkvicu Sv. Nikole „de Collegaci“ u Velom Varošu, odakle umjetnici još i danas crpu svoje motive, sagradila je polovinom jedanaestog vijeka, Nemira, kći Mesaljinova. A za početak gradnje veličanstvenog romanskog zvonika Stolne Crkve ostavila je zadužbinu Kolafiza, žena Ivana Frankopana, kneza splitskoga. Sa novcem darovanim od Kolafize, predaja kaže, sagradjena je, po njenoj želji, propovjedaonica, za koju je jedan francuski profesor umjetnosti rekao, da je to dragulj umjeća trinajstoga stoljeća. Takovih mecenatkinja umjetnosti bilo je nekoliko. Urša Alberti dade da se podigne (1417) u Stolnoj Crkvi oltar Sv. Duje, od majstora Bonina iz Milana. Krasan rano-renesansni srebrni ostensorij, podržavan od dvaju andjela, darovala je Stolnoj Crkvi Katarina Dražojević, žena poljičkog junaka Žarka, koji je prvi vodio rat protiv Turaka. Kada se spominje Poljica, nekadašnja samostalna republika, radi blizine Splita, ne može se mimoći često opjevana junakinja Mile Gojsalić, koja, žrtvovavši svoj mladi život, zapali u čadoru Topan-paše barut i natjera tako Turke u bijeg:

„Ne žalite mog života mlada,
Meni muka poginuti nije
Za slobodu naše otačbine
I ljubljena našeg zavičaja.“

Najveću zaslugu odista imaju one bezimene žene, koje su – svojim jezikom, svojim običajima, i svojom nošnjom, - u toj davnoj prošlosti, i pod tuđim mletačkim gospodstvom, pomogle da se nacionalna svijest našega naroda očuva. Gjustinijani, u svom opisu dalmatinskih gradova (1553), veli: „Nošnja Splitskana je sva narodna a l l' u s a n z a s c h i a v a, a njihov maternji jezik je tako sladak i lijep kao cvijet našega toskanskog“; i dalje kaže: „Žene ne govore nego svojim maternjim jezikom“. Za Trogir takodjer kaže, da se u obiteljima ne govori nego „l a

l i n g u a s c h i a v a, i to iz obzira i poštovanja prema ženama, jer malo koja od njih da razumije talijanski; a ako koja i razumije, neće da govori već samo maternji jezik“. Iz samostanskih arhiva proizlazi, kako su i same redovnice isključivo govorile maternjim jezikom, pa prema tome i djevojke odgajale samo u njemu, - protivno onome što se događalo par stoljeća kasnije, kada su samostani bili jedino rasadište uzgoja u tudjinskome duhu. Iz Marulićeve jedne pjesme: „Spovid Koludric od sedam smrtnih grihov“, utvrđuje se ovo lijepim tadanjim ženskim narodnim imenima što ih on nabraja:

„Opatica gospa Bona,
zvonila je u sva zvona,
i povivši velom rami
izidoše vrvijami
koludrice svekolike
pustiv cele i konike:
Gospa Goja, gospa Stanka,
Iis Jelenkom gospa Anka,
Zana, Žuva, Mira, Mara,
Dobra, Draga, Vidra, Vara,
Agnezina, Slada, Ljuba,
Nikolina, Cvita, Gruba;
paka Vlada, pak Dobrulja,
dojde Niža.....“

Zanimljivo je, da se iz dokumenata razabire, kako neke redovnice, iako su se odrekle svakog svjetovnog užitka i zatvorile u samostanske ćelije, ipak nisu izgubile ponos na svoje plemstvo; oprle su se jednom i samome izaslaniku biskupovu, kada im je ovaj htio da nametne predstojnicu koja nije odgovarala njihovu položaju. Naravno da su te jadnice, bile one pučanke ili plemkinje, većinom bile tu preko svoje volje, - žrtve obiteljskih interesa, jedne dda se udajom baštinstvo ne dijeli, druge da dajući srcu maha ne pogaze kakve političke ili vjerske nazore. Takva žrtva ljubavi bila je i „Bijedna Mara“, koju je Botić opjevao rječju a Meštorvić dlijetom.

Početkom osamnajstog stoljeća pjeva splitski pjesnik Jerolim Kavanjin o splitskoj mladjariji, i ljutio se tuži na „grajske mladiće i mladice“. On je takodjer odrješit zagovornik samostana:

„Ženidba je sveta stvar,
sveto u njoj svak diluje,
al svetije čini fratar
i koludra, ka uvituje

posluh ubož i čistoću
ki razgone svaku zloću.“

Za sreću, ne uzimaju se odveć ozbiljno ovi stihovi splitskog strogog moraliste, jer se znade da je on to pjevao u starosti, onda kada ljudi obično lako zaboravljaju na svoje mlade dane i većinom stvari uveličavaju i pretjeruju. Ali, da je sve i bilo onako kako nam ovaj zagrižljivi pjesnik u svojim stihovima hoće da prikaže, mora da su se s vremenom splitske žene mnogo popravile, jer početkom devetnajstoga stoljeća neki engleski pisac, putujući Dalmacijom, kaže ovo: „Žene Splita većinom su lijepe. Imadu veliku naklonost za ples i muziku, a milo im je udvaranje. Njihova želja za luksuzom je pretjerana i odijelo igra kod njih veoma važnu ulogu. Ali tu naklonost, koja je uostalom uopće prirodjena njihovu spolu, one znadu da združe s krepošću, i to im služi na čast. One su dobre majke, iskrene drugarice, i vjerne žene: stoga je Split vrlo rijetko pozorište onih skandala što proizlaze iz prekomjerne raspuštenosti.! Doduše, tako je pisao samo turista koji je letimice stvorio svoj sud o splitskoj ženi. Ali i poznati bečki pisac Herman Bar (Bahr), godine 1909 (u svome putopisu po Dalmaciji), osvrnuo se na spličanke, pa je učinio vrlo značajne opaske o anti-austrijanskome raspoloženju mladih djevojaka, osobito prema oficirima. On se našao na zadnji dan poklada u kavani na ondašnjem Gospodskom Trgu, i piše s udivljenjem o djevojčicama od petnaest do dvadeset godina, i vidi osobiti čar u zrelijoj mladoj ženi, koja svojim ozbiljnim pogledom otkriva kako je ljubav jedna radost njena života; a u kutu kavane je drugi stol pun austrijskih oficira, posvema osamljen, kao da pred njim stoji neproziran zid: buka i veselje kavane ne dopire do njega, i sami korijandoli i serpentine kao da imaju respekta da padnu na nj. I to isto se događa i na ulici. Žene ne vole oficire u svojim društvima, a kada ih susreću, okreću im ledja.

Današnjem turisti još je teže zapaziti karakterne crte i pratiti duševni razvoj splitske žene, što se za vrijeme Rata i poslije sve više odražava u splitskom društvu. Nije ovdje mjesto da se o tome piše, već je dosta da se spomene, da je u Splitu žena istupila svojim javnim radom, da nadopuni prazninu i jednostranost socijalnog napretka što se sve to više osjećao. Još u vrijeme Rata imalo je društvo „Hrvatski Napredak“ žensku sekciju, koja se bavila spasavanjem djece, koja su radi glada emigrirala u Hrvatsku. Nakon sloma i za vrijeme ujedinjenja ona se razvila u potpuno samostalno društvo pod imenom „Ženske Zadruge“, te i danas kao takovo djeluje na prosvjetno-humanom polju. Drugo društvo, sa istim ciljem samo u katoličkom duhu, jest „Danica“; a oba ova društva su svojim radom utrla put najmlađem društvu „Ženskog Pokreta“, koje nastoji da u našoj demokratskoj državi dodje i žena do prava glasa, da bi postigla ono svoje određeno mjesto u državi što joj kao slobodnomu građaninu pripada. Ovim je i splitska žena ušla u ono kolo internacionalnoga rada žena, koje su za posljednjih decenija pokazale svoje pravo shvatanje i svoju spremu za socijalna rad na javnom polju.

Vinka Bulić